

Kulturhistorisk utredning

1 (3)

2007-05-13

Dnr: 435-11345-05

Jan Helmer Gustafsson
018-19 52 21
jhgu@c.lst.se

Linnés Hammarby**– bakgrund**

Hammarby var Carl von Linnés privata hem och vetenskapliga experimentmiljö. Gården inköptes 1758, då han var femtiett år gammal och väletablerad professor i Uppsala. Det var vanligt vid denna tid att stadens högre tjänstemän köpte jordbruksfastigheter som ren investering eller för personligt boende och ökad status. Som professor hade Linné förstas tjänstebostad i Uppsala, nuvarande Linnémuseet i Linnéträdgården, och en förhållandevis god lön. Någon garanti för familjens försörjning, om han t.ex. skulle avlida, utgjorde tjänsten inte. Han måste därför även tänka på att bygga upp ett kapital, som kunde ge långsiktig avkastning och utgöra en försäkring för familjen.

Genom förvärvet av Hammarby och Sävja skapade Linné ett helt godskomplex. Utöver gårdarna i Sävja och Edeby tillkom sedermera även en gård i Vallby. Under Linnés sista år fick han också byn Hubby som gåva från Gustav III. Till slut omfattade Linnés ägor drygt tiotalet gårdar på sammanlagt c:a 350 ha.¹

Säljaren av Hammarby var den kände hovjägmästaren Andreas Schönberg vars hustru Gustava Johanna von Friesendorff ärvt Hammarby i fjärde generation². Gården ägdes dessförinnan sedan mitten av 1600-talet av släkten Gärffelt. Schönberg var känd för sina stora kungajakter. Hans huvudgård var Aspånäs vid sjön Tämnanen i nordvästra Uppland och vistades sannolikt inte så ofta på Hammarby.

Vid Linnés tillträde var huvudbyggnaden i dåligt skick varför Linné uppförde en helt ny bostadsbyggnad som blev färdig omkring 1764. Även de övriga byggnaderna rustades upp och det nya Hammarby fick därmed en betydande ansiktslyftning, värdig en professor i Uppsala.

På Hammarby fick Linné även utrymme för praktiska försök och provodlingar. Han experimenterade med såväl inhemska som mer exotiska nyttoväxter, vilka drivits upp i den botaniska trädgården inne i Uppsala. Arter från dessa försöksodlingar finns kvar både på Hammarby och på de granngårdar i trakten där Linné

¹ Anderman 1999, arealuppgifter från Gustaf Brugård, Söderby, Danmark.

² Upplysningar om de tidigare ägarna har lämnats av Malène H Campbell.

hade vänner och bekanta¹. Linné förvaltade således mark i många byar i Danmarks socken och han hade personligt intresse av hur marken brukades. Samtidigt med upprustningen av byggnaderna moderniserades jordbruksdriften på Hammarby i samband med storskiftet. Med all sannolikhet togs initiativet till detta av Linné själv. Uppmätningen utfördes sommaren 1763 och fastställdes vid Vaksala härads vinterting den 23 januari 1764.

Hammarbys ekonomiska bas vilade på ett aktivt jordbruk. Detta drevs av arrendatorer som med sina familjer inrymdes i flyglarna². Intill mangården låg ekonomidelen med ladugård, stall, lador och bodar, inalles ett tiotal byggnader. I periferin låg även två soldattorp. Hammarby var nämligen ett s.k. berustat säteri. I stället för att betala skatt måste Linné hålla ett antal soldater i enlighet med tidens militära indelningsverk.

Fig. Hammarby från sydväst. Foto Tomas Steiner.

I direkt anslutning till själva gårdstomten låg markområden som krävde särskild skötsel och tillsyn. Väl inhägnade, till skydd mot både de vilda och tama djuren, låg både frukt- och köksträdgård. En kalvhage gränsade också direkt mot tomtens. Linné utökade och förändrade sin trädgård för sina botaniska odlingar. Upp mot berget, på annekterad mark som egentligen hörde till kronoparken uppförde han sitt botaniska museum, och anlade där även en "sibirisk trädgård". Till Hammarby hörde mark även i Edeby och Hubby. Genom den komplicerade ägoblandning som rådde mellan byarna, fanns också starka skäl för samverkan. Ett gemensamt gärdeslag med grannarna innebar att åkrar inom samma gärde måste brukas med samma årsrytm. På det sättet kunde fler dela på det betungande underhållet av trädgårdesgårdarna, men man blev samtidigt låst att följa en fast bestämd ordning i odling och djurhållning.

¹ Manktelow 2001, 2004.

² Hallgren 2003.

Linné var angelägen om att förbättra kommunikationerna ut till Hammarby. Det var viktigt att besökare skulle få rätt intryck av gårdens ståndsmässighet. Därför anlade han en helt ny väg från söder. På så sätt kom vägen till och från Stockholm att kortas betydligt, samtidigt som gården syntes på långt håll och framstod som ett landmärke i landskapet.

Efter Linnés död 1778 drevs jordbruket av änkan Sara Lisa fram till hennes död 1806, och därefter av familjen Ridderbjelke. Även om byggnaderna och parken i stort sett vårdats som Linnéminnen inom släkten, så har flera förändringar av betydelse skett över tiden. Flyglarna byggdes om och nya ekonomibyggnader uppfördes under Ridderbjelkes tid.

År 1879 inköptes Hammarby av staten. Avsikten var att göra Hammarby till museum. Linnés bostad med flyglar restaurerades och återställdes till det nuvarande utseendet. Kring byggnader och park bildades en särskild fastighet som 1935 blev statligt byggnadsminne. Ekonomibyggnaderna revs eftersom de inte behövdes för den museala miljön. Övrig jordbruksmark som hörde till Hammarby köptes av Uppsala universitet och arrenderas i dag av Sveriges lantbruksuniversitet.

Inom det nu föreslagna reservatet kan betydelsefulla delar av de linneanska jordbruksmarkerna restaureras och göra tillgängliga. Vid en eventuell utvidgning kan ytterligare, nu helt försvunna markslag och landskapselement rekonstrueras.

Linnés Hammarby utgör en betydelsefull del av riksintresse för kulturmiljövården (K41-Långhundradalen). Frågan om att skapa världsarv (UNESCO) av de mest värdefulla svenska linneanska miljöerna har utretts och Linnés Hammarby är tentativt föreslagen som en av fem beskrivna miljöer.

Dessa värden inte kan säkerställas och utvecklas utan att betydande resurser tillförs. För att nå de kvalitetsmål som den unika kulturmiljön kring Hammarby kräver bedömer Länsstyrelsen att bildande av ett kulturresevat är den lämpligaste formen.

Kunskapsunderlag och där anförd litteratur:

- *Linnés jordbruk på Hammarby*, bilaga A
- *Botanisk inventering, del 1*, bilaga B